

СОЦІОКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ПОКОЛІНЬ: КАТЕГОРІЯ КУЛЬТУРНОГО ТЕКСТУ

SOCIAL-CULTURAL INTERACTIONS OF GENERATIONS: THE CATEGORY OF CULTURAL TEXT

За результатами емпіричного дослідження розроблено теоретичну побудову категорії культурного тексту поколінь, що розкриває смисли, утворені поколіннями й реалізовані в соціокультурних (СК) стилях взаємодії. Запропоновано враховувати форми об'єднання поколінних потенціалів і способів їх реалізації складниками культурного поколінного тексту. Розглянуто соціальні позиції (перший складник) як цілісність актора, реалізовану в багатопланових соціальних процесах: еспекціях, сильних і слабких зв'язках. Означено другим складником культурного тексту вибудований поколіннями СК порядок, що становить процес установаження систем життєво важливих СК конструктивів: регуляторів поколінних взаємодій і фігуративних форм зв'язків. СК артефакти (третій складник культурного тексту) представлено як культурне втілення СК стилів поколінь у культурні об'єкти і явища. Для артикуляції першооснов психології соціокультурної взаємодії поколінь обґрунтовано необхідність вивчення контекстуальних передумов, характерних засобів вираження, історичної стійкості культурних смислів. Запропоновано дуальну пару культурного тексту й СК контексту поколінь урахувати гетерогенними процесами вибудовування текст/контекстуальної конгруентності поколінь. Представлено взаємодію текст/контекстуально конгруентних поколінь процесуальним феноменом взаємодії СК стилів, сформованих за різних умов історичних часів. Обґрунтовано, що культурні текстуальні утворення є нестабільними, ініціюються поколінними акторами й використовуються як інструментарій взаємодії. Означено СК стилі соціально-психологічною програмою суспільства, заданою історичною реальністю (складним процесом існування та зміни суспільства в часі).

Ключові слова: категорія, контекст, культурний текст поколінь, соціальні позиції, соціокультурний порядок, соціокультурні артефакти, взаємодія.

The "generational cultural text" category was constructed theoretically on the base of the performed empirical research; this category reveals the meanings formed by generations and implemented in social-cultural (SC) styles of interactions. We propose to take into account the forms by which the generational potentials are unified and the ways by which they are implemented in the components of cultural generational text. Social positions (the first component) are considered as an actor's integrity, realized in different social processes: expectations, strong or weak functional links. A CK order developed by generations is the second component of cultural texts; this order represents established systems of the most important SC constructs: regulators of generational interactions and figurative forms of links. SC artefacts (the third component of cultural texts) mean an embodiment of the SC generational styles into cultural objects and phenomena. The contextual preconditions, the characteristic expressive means, the historically stabile cultural meanings should be studied to formulate the basic psychological principles of social-cultural interactions between generations. The dual pair of generational cultural text and SC context should be examined via heterogeneous processes of text construction/contextual congruence of generations. Thus, we can say that the interactions between texts/contextually congruent generations can be represented as a procedural phenomenon of interactions between SC styles formed under different historical conditions. The article substantiates that cultural texts are unstable, initiated by generational actors and used as a toolkit for interactions. Therefore, we define a SC style as a socio-psychological program of society, stipulated by the historical reality (a complex process of the existence of society and its changes in time).

Key words: category, context, cultural text of generations, social positions, social-cultural order, social-cultural artefacts, interaction.

УДК 159.9.072.432
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-1.27>

Довгань Н.О.

к.психол.н., старший науковий співробітник лабораторії психології політико-правових відносин Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України

Постановка проблеми. Психологія поколінної культури як конгломерат соціокультурних поколінних проявів є невід'ємною від контекстуальних аспектів життєдіяльності. Тому в конструюванні поколінної теорії категорію культурного тексту представлено не статичним феноменом, а процесом інтерпретації соціальних ситуацій життєдіяльності акторів, формування діючих у часопросторі практик та артефактів, які несуть культурну інформацію про реальність поколінних мереж. Конструкт поняття культурного тексту поколінь склав окрему категорію, що розкриває (1) смисли, утворені поколіннями й реалізо-

вані в соціокультурних (далі – СК) стилях; (2) особливості історичного контексту (уявлення поколінь про часопростір. Необхідно наголосити, що актуальні інтенції культурних текстів, проявлені на індивідуальному та загальнопоколінному рівнях, були представлені як такі, що впливають на перебіг соціокультурної взаємодії, адже виявляються в історично дієвих формах відносин, уявленнях настанов та загальному СК стилі поведінки. Подальше узагальнення матеріалів емпіричного дослідження для вбудовування в теорію поколінь вимагало систематизації теоретичних напрацювань щодо соціально-психологічного куль-

турного тексту – джерел організації світобачення поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поеднання в культурному тексті змінного соціально-історичного й умовно незмінного культурно-основоположного науковці розглядають із ракурсу мовних презентацій (Л. Вітгенштейн, Ф. Ніцше та ін.), існування культурних форм у просторово-часовій динаміці (Б. Малиновський, А. Маслоу, Р. Мертон, А. Редкліфф-Браун, П. Сорокін, А. Тойнбі, О. Шпенглер та ін.), їх інтерпретацій (В. Дільтей, П. Рікер, П. Стросон, Д. Уїсдом), конструювання ментальних структур і розкриття ролі смислових моделей реальності у взаємодіях (П. Бергер, Г. Гарфінкель, І. Гофман, Т. Лукман та ін.). Виокремлення *смислів культурних текстів* – нескінченного інформаційного потоку про події, факти, властивості реальності (Ед. Гуссерль, Е. Левінас, М. Мерло-Понті) – означувало осягнення їх комунікативної природи і змістовності культурних явищ [3, с. 29]. Тому побудову теоретичних основ категорії культурного тексту визначено за доцільне здійснювати за аналізом реконструкцій культурних смислів минулого й артикуляції смислів актуального. Саме такі культурні смисли, що стають одиницями простору поколінної культури, відображують мережеву свідомість і форми поведінки в межах історичного досвіду. Смислів, що (відповідно до епохальних запитів) утворюють новітні форми відносин, буття, реальності.

Постановка завдання. Мета статті – описати теоретичну побудову та складники складноутвореної категорії культурного тексту поколінь.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культурний поколінний текст як складноутворена категорія становить цілісну динамічну систему, що безперервно змінюється, побудовану на смисловій реальності й культурній дійсності. Для реалізації дослідження особливостей СК взаємодії поколінь категорію культурного тексту проаналізовано

за складниками: *соціальними позиціями, соціокультурними порядками, артефактами.*

Перший складник (рис. 1) – **конструкт соціальних** позицій – розкриває особливості положення покоління в суспільстві, регламентацію специфіки поведінки у взаємодіях і види СК поколінних зв'язків. У такому значенні *соціальна позиція* характеризує покоління в історичному контексті й регламентує особливості його текстуалізації а багатопланових процесах соціальних взаємодій.

По-перше, текстуальність *еспектацій* – усвідомлених, передбачених реакцій інших акторів на особливості позиціонування опонентів, розгортається в *ентелехіях* (спрямованості до реалізації можливостей), *хабітуалізованих діях* (стереотипах поведінки), *габітусі* (сприйманні реальності). Саме ці процеси опосередковують *наближення* чи, навпаки, конструювання *психологічної міжпоколінної дистанції* відповідно до розуміння тексту/контекстуальних вимог часопростору і хоча нерозривність контекстуальних умов і текстуальної відповіді поколінь не вимагає доведення, виокремлений ефект поступового оформлення й безперервних змін еспектацій фокусує увагу дослідника на подієвому факторі, який виконує визначальну функцію в конфігураціях поколінних очікувань. Тобто на особливостях часів становлення поколінь, соціального оформлення еспектацій, СК стилістики, які впливають на стратегії взаємодій – наближення чи розривів відносин, збереження чи оновлення культурних традицій. Необхідно зазначити, що аналіз емпіричних матеріалів підтвердив міркування, що покоління оновлює сценарії взаємодій за вимогами часопростору, при цьому еспектації змінюються конгруентно контексту.

По-друге, емпірично підтверджена важлива роль вибору поколіннями форм комунікації й обміну досвідами в конструюванні зв'язків. Означення видів зв'язків як особливостей перебігу процесів трансляції культурного досвіду за *силою* «шириною дифузії розсіювання» інформації в часопросторі. Так, у тісних колах

сильних поколінних зв'язків (наприклад, сімейного типу) у настановах щодо дотримання СК стилів знаходили прояв (1) «вивірених» часом регулятивних механізмів, що керують відносинами; (2) культурної системи традицій; (3) культурних обов'язків та очікування. Характерною рисою кіл *слабких зв'язків* визначено вмотивованість на самопрезентацію та солідарне (субкультурне) згуртування. Така макросоціальна інте-

Культурний текст поколінь		
Прояви культурних текстів		Особливості прояву культурних текстів
Соціальні позиції	⇨	Еспектації (ентелехії, хабітуалізовані дії, габітус).
	⇨	Фігуративні зв'язки (види сильні і слабкі).
СК порядки	⇨	Регулятори СК взаємодій.
	⇨	Фігуративні зв'язки (форми пост-, ко-, пре-, полі-).
Культурні артефакти	⇨	Культурні поколінні смисли.
	⇨	Культурні поколінні коди.

Рис. 1. Модель культурного тексту поколінь

грація ставала тригером перерозподілу ролей у взаємодіях, а показники залежності, свободи, обов'язків і культурних меж взаємодій означували канали ретрансляції інформації й інноваційні впливи історичного часу в мережі та за її межами.

Проведений аналіз *СК позицій* дав змогу стверджувати, що поколінні тексти в позиційному ракурсі можуть бути представлені як спрямованість акторів до самореалізації в конкретному історичному контексті, що має різної сили соціально-практичне втілення у взаємодіях. При цьому позиційні прояви текстів, з одного боку, були показниками станів текст/контекстуальної конгруентності як адаптивності до історичних вимог. З іншого – умовно стійкі життєві поколінні позиції означені такими, що вибудовували впізнавану поведінку – відгук на контекстуальні фактори впливу. Але важливо відмітити, що культурні тексти з часом утрачають конгруентність суспільним вимогам, але завжди є засобом установлення домінування в процесах історичних взаємодій.

Другий елемент тексту (рис. 1) поколінних акторів – вибудований *СК порядок* – представлено процесом систематизації устрою суспільства щодо встановлення систем життєво важливих норм і правил відносин і легітимації практик. СК порядок часопростору визначено природною формою поведінки поколінь у взаємодіях, яка відповідає їх світорозумінню, СК конструктам: *регуляторам поколінних взаємодій* (нормо-правилам поколінних інститутів) і *фігуративним формам зв'язків* (пост-, ко-, пре-, полі-).

Так, *СК регулятори* – поколінні інститути, соціокультурною типізацією практик формують СК стиль поступовим установленням дієвих в історичному контексті порядків життєдіяльності, традицій, моделей відносин у межах утворених норм, правил, моралі. На суспільному плані мова йде про зміни форм соціального контролю в політичному, ідеологічному, культурному, релігійному аспектах. Інтерналізація СК порядків часопростору (моралі, естетики, релігії, філософії, політики тощо) у внутрішньопоколінну свідомість реалізується *СК регуляторами* шляхом формування необхідних поведінкових параметрів і принципів СК стилю. У результаті дослідження в динамічній системі поколінних взаємодій психологічними регулятивними домінантами СК порядку визначені смислові межі можливого й доступного, стереотипи поведінки, відповідні СК стилю. Домінантами, що опосередковують *форми фігуративних зв'язків*, визначено способи вирішення історичних завдань, конструювання образів життя та засоби досягнення соціального благополуччя (відмінного для різних поколінь). Це дало змогу говорити, що нестатичний фено-

мен покоління у *фігуративних зв'язках* (пост-, ко-, пре-, полі-) отримує досвіди й моделює майбутнє, але форми зв'язків обирає відповідно до їх контекстуальної функціональності [1; 5, с. 155–160; 6], адже в сучасному світі поколінні взаємодії втрачають культурне обмеження щодо дотримання традицій пост-, ко-, пре- поліфігуративних форм, використовують їх комбіновано [2; 5, с. 155–160]. Це говорить про те, що на всіх етапах життєдіяльності акторів незалежно від домінуючого СК стилю (чи того, якого дотримуються) суб'єкти використовують фігуративні форми відповідно до ситуацій, подій, вікових і соціальних ресурсів, можливостей, соціальних запитів та умов часопростору для забезпечення своїх інтересів, а не для збереження чи дотримання соціально дієвих культурних регулятивних конструкцій. Доводить, що представники одного покоління в різних ситуаціях будуть використовувати різні фігуративні форми, такі, що сприяють досягненню мети й реалізації потреб.

СК артефакти – третій елемент тексту – є інтерпретативним культурним утіленням смислів, утворених поколіннями, у культурні об'єкти та явища часопростору. Можна зазначити, що СК стиль поколінь як форма вибудовується на смислових конструктах (продуктах поколінного досвіду), але розгортається у фігуративних взаємодіях. Через те що покоління поступово вибудовує засоби вирішення соціальних завдань відповідно до СК стилю, продукти життєтворчості, збережені в мережевій пам'яті, відтворюються в процесах категоризації реальності за допомогою декодування уявлення про реальний світ. Тому для розуміння першооснов психології соціокультурної взаємодії поколінь, що мають відмінні уявлення про текст/контекстуальну конгруентність, визначено за необхідне окреслення, *по-перше*, контекстуальних передумов формування, трансляції та збереження культурних смислів; *по-друге*, виокремлення характерних для СК стилю покоління засобів їх вираження; *по-третє*, розмежування смислів, збережених у культурних кодах, на такі, що є актуальними лише на час дії СК стилю в просторі акторів (живих поколінь), і таких, що залишаються актуальними в поколінному ланцюгу зі змінами СК стилів.

За першим питанням контекстуальних передумов зазначено, що фреймами культурних смислів стають (1) аспекти часопростору – за яких умов сформовані культурні смисли, культурні коди розуміння реальності, (2) які соціально-історичні події визначають змістовні акценти субкультур поколінь, адже проблема перетворення смислів і їх руйнування знаходиться в площині історичної й СК відносності. Тому смисли як продукти покоління певного часопростору, віддзеркалення

світобачення й соціальної організації діючих акторів стають універсальними та завжди будуть відносними. Відносність смислів пояснює текст/контекстуальну (не)конгруентність картин світу й опосередковує їх контекстуальну дієвість. Тому множинність смислів, їх умовна самостійність на історичних відрізках СК стилів для поколінь визначає лише те, що вони отриманим від пращурів культурним смислом продовжують «життя» їх поступовим осучасненням. Продовжене існування всечасових історичних смислів дарує дію культурним кодам поза історичного контексту їх утворення, тим самим утворюючи «рельєф» «осучаснених», «новоутворених» смислів різних СК стилів. На підставі цього можна стверджувати, по-перше, що незавершеність утворення смислів і контекстуальні розриви СК стилів є темпоритами текстуальної функціональності, які не скасовують атемпоральності існування культурних кодів, по-друге, часопростір поколінь є умовним в історичному перебігу й відносним у сприйманні акторами, по-третє, СК стиль соціального простору має відправними координатами утворення поколінних смислів історичні події, що «замикають» субкультури на певній стилістиці. Означені позиції вибудовують СК закономірності відносності часопростору поколінь:

- в історичних контекстах співіснують носії СК стилів і смислів – різновікові покоління;

- смислові коди конгруентні часопростору наслідують і використовують потомки у «своїх» СК стилях.

Відповідь на *друге питання* щодо притаманних засобів вираження культурних смислів мала тісний зв'язок з ідеологічним спрямуванням і науково-технічним рівнем розвитку суспільства в конкретному часопросторі, адже логіка ідеологічних, політичних, релігійних, культурних форм розгортання реальності звучить у дискурсивних поколінних повідомленнях за оновленими історичними правилами. Це говорить про те, що досягнення дискурсивної соціальної ефективності звільняє акторів від обмежень подієвої аргументації минулого, а проголошення альтернативних дискурсів утворює нашарування текстів: суспільно не актуальних, але в культурному досвіді ще залишково дієвих і текстів «нових часів». Таке оновлення засобів конструювання реальності виокремлюється в дискурсі Молоді, альтернативному й водночас пов'язаному з історично стабільними культурними кодами.

Відповідь на *третє питання* щодо розведення культурних смислів за тривалістю дії побудована на артикуляції виокремлених смислів СК стилів і всечасово актуальних смислів – відгуків історичного культурного коду. На підставі того, що уклади соціальні,

державні, ідеологічні відповідно до історичної хронології змінюються доволі швидко, при цьому культурні основи, утворені за законами природи, приймають лише «маски» осучаснення, а не проходять сутнісну трансформацію, зазначено, (1) що поколінні культурні тексти презентують смислові коди, дієвий обмежений термін, а тексти культурно-історичні (міфи, ритуали, обряди, символи) становлять фундаментальний культурний базис у дії, не обмежений часом; (2) на взаємодію поколінь має вплив паралельне існування культурних кодів – короткотривалої й продовженої дії. Це дало змогу говорити про існування *культурних актуальних смислів* поколінь – варіативних в інтерпретаціях СК стилів і *культурних історичних смислів* – універсальних монадичних одиниць.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, дуальна пара культурного тексту й СК контексту поколінь представлена процесами складними й гетерогенними, пошуку та вибудовування текст/контекстуальної конгруентності поколінь як СК стилю, а взаємодія текст/контекстуально конгруентних поколінь означена процесуальним феноменом взаємодії СК стилів, сформованих за різних умов історичних часів. Через те що культурні текстуальні утворення мінливі й нестабільні, на відміну від контекстів, ініціюються поколінними акторами та використовуються як інструментарій взаємодій, СК стилі означені як соціально-психологічна програма суспільства, що утворюється історичною реальністю (складним процесом існування та змінювання суспільства в часі). Тому й наголошено, що поколінні тексти, утворені в певних контекстах, є не тільки предметом відповідності часу утворення, а й показниками конгруентності мінливим СК стилям.

За результатами дослідження стверджується, що покоління становить феномен, не обмежений у текстуальності СК стилем «свого» часопростору, адже знаходиться у взаємодіях на перетині стилістики сучасників. Тому, потрапляючи в інші контексти, поколінний актор «вимушено» здійснює культурне переформатування – налаштовується на іншу СК стильову «хвилю», відповідно до історичних соціальних ситуацій. При цьому актори залишають незмінними культурні історичні коди й коди світорозуміння, притаманні контексту часопростору поколінного становлення – «свого» СК стилю. Це свідчить про те, що в поколінному тексті артикулюються смисли життя й коди субкультури, які поступово охоплюють суспільний простір, але лише для одного покоління оформлюють характерні форми СК взаємодій. Тобто відбувається конструювання СК стилю як результату процесів утворення текстів у контекстах, невід'ємних і взаємовпливових. СК стилю покоління, який

може бути функціональним у формах відносин наступних поколінь чи, навпаки, прискорено зруйнованим соціальними ситуаціями, дискурсом ідеологій суспільства. Якщо використовувати метафору хвилі, системні зміни СК стилів як хвильові процеси соціальної природи сприяють розповсюдженню СК текстуальних новоутворень, змінюють соціально-психологічний стан сприймання світу в діючих акторів (живих поколінь), трансформують функціонування умовно стабільних сфер суспільного життя, але не впливають на біологічний і суспільний порядок поколінних зв'язків у суспільстві.

Теоретична побудова складноутвореної категорії культурного тексту поколінь здійснена за результатами емпіричного дослідження, яке дало змогу окреслити основні складники – соціальні позиції, соціокультурні порядки, артефакти. Зрозуміло, що проведене емпіричне дослідження, спрямоване на реальних представників поколінь, стало лише відправним рухом конкретизації теоретичної платформи оформлення понятійного апарату поколінних досліджень і виходу на вибудовування прогностики життєдіяльності поколінних мереж. Подальший розвиток теоретичного бачення психологічних основ соціокультурної взаємодії поколінь за межами узагальнень емпіричних даних і конструювання категоріального апарату буде сприяти розгортанню

поколінності як феномена історичної реальності, що існує за певними соціокультурними закономірностями. Отже, артикуляція категорії культурного тексту поколінь і подальше опрацювання елементів теоретичної системи поколінного простору стане підставою самостійного прогностичного руху в площині теоретичних законів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Луман Н. Введение в системную теорию. Москва : Логос, 2007. 360 с.
2. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения. Москва : Главная редакция восточной литературы изд-ва «Наука», 1988. 429 с.
3. Симбирцева Н.А. Специфика культурологической интерпретации (тексты культуры и читатели) : монография. Екатеринбург, 2017. 272 с. URL: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/6409/1/mon00100.pdf>.
4. Шейкин А.Г. Смыслы культурные. Энциклопедия культурологии. Культурология. XX век. Москва, 1998. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/653/СМЫСЛЫ.
5. Шурбе В.З. Поколение как субъект взаимодействия и объект формирования. *Воспитание и социализация : сибирский педагогический журнал*. 2012. № 8. С. 155–160.
6. Элиас Н. О процессе цивилизации. Социогенетические и психогенетические исследования. Москва : Университетская книга, 2001. Т. 2 : Изменения в обществе. Проект теории цивилизации. 382 с.